

CUMHURİYET DÖNEMİNDE CEMİL CEM VE CEM MİZAH DERGİSİ*

Yasin KAYIŞ**

Öz

Türk karikatürünün öncü isimlerinden Cemil Cem, II. Meşrutiyet Dönemi'nde çizdiği karikatürler ve yayımladığı *Cem* mizah dergisiyle ünlenmiş; bu dönemdeki eserleri ona "Üstad" ve "Türk Karikatürünün Babası" sıfatlarını kazandırmıştır. Ancak Sanatçı, 1912 yılında Cem dergisinin kapanmasıyla birlikte uzun bir suskunluk devresine girmiş, bu suskunluğunu bozması ise 1927 yılında gerçekleşmiştir. 1927'de Cem dergisini yeniden yayımlayan Sanatçı, Cumhuriyet rejiminin getirdiği coşkuya katılmıştır. Bu süreçte ülkesine ve yeni rejime karikatür sanatıyla hizmet etme niyetindedir. Ancak karikatürleri kısa sürede tepki çekmiş, Cem davaları ve hapis cezalarıyla karşı karşıya kalmıştır. 1928'de dergisinin yayımını durduran Cem, yaklaşık dört ay sonra, Harf İnkılabının ardından şansını yeniden denemiş, bu girişimi Hükümet tarafından da desteklenmiştir. Ne var ki bu girişim de uzun sürmez ve Cem dergisi 1929 yılının Mayıs ayında okuyucularına son kez veda etmiş, bundan sonra Cemil Cem karikatür sanatıyla yollarını ayırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cem, Mizah, Karikatür, Atatürk.

CEMİL CEM AND THE 'CEM' HUMOUR MAGAZINE DURING THE REPUBLICAN PERIOD

Abstract

Cemil Cem, one of the most notable names of the Turkish caricature, gained reputation with his cartoons and his magazine *Cem* during The Second Constitutional Period in the Ottoman Empire. His published Works in this period help him acquire titles such as "the Master" and "the father of the Turkish caricature". However the Artist entered a long period of silence with the closure of his magazine in 1912, after 15 years in 1927, he started re-circulating his cartoons. In 1927, he participated in the enthusiasm that the Republican Regime brought with his republished magazine *Cem*. In this process he aimed at serving his country and the new regime with his works. But his caricatures got a serious reaction and he had to face with cases and even imprisonment. Therefore before long, he stopped publishing his magazine in 1928. Four months after the Letter Revolution he tried his chance again. This time his initiatives and works also supported by the Government. However he failed one more time and in May 1929 he closed the magazine and abandoned the art of caricature.

Keywords: Cem, Houtmor, Caricature, Atatürk.

* Bu makale "Atatürk Döneminde Siyasi Karikatür" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Dr. Tarih Öğretmeni, Torbalı Anadolu İmam Hatip Lisesi, (ykayis@hotmail.com).

Giriş

Mehmet Cemil Cem, askeri doktor bir babanın tek oğlu olarak elit bir ortamda doğmuş; Vefa İdadisi'nin ardından hukuk eğitimi almış, Hariciye Nezareti bünyesinde göreve başlayarak, Fransa'da diplomat olarak çalışmıştır. Bu görevi sırasında Siyasi Bilgiler Fakültesi'ne devam eden Cem sonradan sırasıyla Viyana ve Roma sefarethanelerinde de görev yapmıştır. Daha önce Kalem dergisinde karikatürleri yayımlanan Cem, 1910'da ailevi sebeplerle yurda dönmüş ve bir karikatürcü olarak basın-yayın dünyasına girmiştir¹.

Yurda döndükten sonra, Cem dergisini yayımlamaya başlayan Cemil Cem'in, dergideki en önemli yoldaşı Refik Halid (Karay) olmuştur. Cemil Cem özellikle siyasi karikatürleriyle Refik Halid de yazılarıyla büyük yankı uyandırmıştır². Bir süre sonra İttihat Terakki basın özgürlüğünü kısımaya başlayınca, Cemil Cem bu durumdan fazla etkilenmemiştir. Zira Talat Paşa'nın yakın dostu olarak adeta bir dokunulmazlığa sahiptir³. Ona "Üstad", "Türk Karikatürünün Babası" gibi sıfatları kazandıran da II. Meşrutiyet dönemindeki karikatürleri olmuştur.

Her ne kadar II. Meşrutiyet Dönemi'nden sonra karikatürden uzak kalmış, 1921'den sonra da üç yıl Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğü'yle meşgul olmuşsa da⁴ Cemil Cem'in 1920'lerin ilk yarısında karikatür camiasındaki ilgi çekiciliğini ve saygınlığını koruduğu anlaşılmaktadır. Mizah dergileri kimi zaman onun II. Meşrutiyet dönemindeki unutulmaz karikatürlerini yayımlamakta, karikatürcüler ondan esinlenme karikatürler çizmekte ve karikatürcüler tarafından çizilen "Üstad Cem" portreleri mizah yayınlarını süslemektedir⁵. Bu arada nadiren de olsa Cem imzasıyla yayımlanan yeni karikatürlere rastlanmaktadır⁶.

1 Taha Toros, "Türk Karikatürünün Babası Cemil Cem", *Tarih ve Toplum*, C. XIII, S. 77 (Mayıs 1990), s.s. 31-32.

2 Cemil Cem'in hayatı, sanatçı kişiliği ve Cem dergisinin II. Meşrutiyet dönemi yayınıyla ilgili olarak bkz. A.g.m., s.s. 30-33; Hilmi Yücebaş, *Karikatür Üstatlarımız- Cem ve Ramiz*, Nuri Dizerkonca Matbaası, [İstanbul], 1959, s.s. 3- 34; Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, Garanti Matbaası, İstanbul, 1970, s.s. 31-34; Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü*, C. II (Meşrutiyet Dönemi 1908-1918), Adam yay., 1. b., İstanbul, 1988, s.s. 101-102, 174-176; Nermin Yazıcı, "Yazılı Türk Mizahının Gelişim Sürecinde Batılı Anlamda İlk Mizah Dergisi: Cem", *TurkishStudies*, 6/3 Summer 2011, s.s. 1299-1313; TobiasHainzelmann, *Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu (1908-1914)*, Kitap Yayınevi, 1. b., 2004, s.s. 67-70.

3 Ferit Öngören, "Türk Mizah ve Karikatürü", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. VVI, s. 1428.

4 Taha Toros, a.g.m., s. 32.

5 Örnek olarak bkz. *Akbaba*, S. 219, 8 Ocak 1925; *Akbaba*, S. 228, 9 Şubat 1925; *Kelebek*, S. 8, 31 Mayıs 1923; *Zümrüdüanka*, S. 8, 5 Şubat 1923.

6 Örnek olarak bkz. *Akbaba*, S. 213, 18 Aralık 1924; *Yeni Kalem*, S. 1, 6 Ekim 1927.

1. Cumhuriyet Döneminde Cem Dergisinin İlk Yayını

Cemil Cem'in karikatür dünyasına gerçek dönüşü 1927'de Orhan Seyfi (Orhon) Bey ile kurmuş olduğu bir ortaklıkla gerçekleşmiştir. Orhan Seyfi, kısa süre önce Yeni Kalem⁷ dergisini kurmuş ve on sayı yayımlamıştır. Bu derginin dokuzuncu ve onuncu sayılarındaki ilanlarla Yeni Kalem'in yakında Cem'le birleşeceği ve Cem adıyla yayımlanacağı müjdelenmektedir.⁸

15 Aralık 1927'de, Yeni Kalem'i de bünyesine katmış olan Cem dergisinin ilk sayısı yayımlanmıştır. Mizah dünyasının çok önemli bir çizeriyle çok önemli bir yazarının ortaklığı, Cem dergisinin II. Meşrutiyet dönemindeki yapısına benzemektedir. Dergi Cemil Cem'in çizgileriyle, Orhan Seyfi'nin de yazılarıyla yeniden zirveyi zorlamaya adaydır.

Yaklaşık on beş yıllık bir ayrılıktan sonra, yeniden okuyucularıyla buluşan Cem dergisi, biçimsel olarak II. Meşrutiyet devrindeki Cem'in devamı niteliğindedir. Nüshası 15 kuruştur. Haftada bir kez, Perşembe günleri yayımlanan derginin karton dış kapağı karikatürsüzdür ve "Haftalık Mizah Mecmuası" ibaresini taşımaktadır. Karton kapaktan sonraki ilk sayfayı ise tam sayfa bir karikatür süslemektedir. Kapak hariç 16 sayfadan oluşan dergide "Haftalık Laf ve Güzaf" bölümü başyazı niteliğindedir. Sonraki sayfalarda çoğu Cemil Cem imzalı karikatürlerin yanı sıra fıkralar, şiirler, hikâyeler vb. yer almaktadır. Siyah-Beyaz karikatürlerin ağırlıklı bir kısmı Cemil Cem tarafından çizilse de Ratip Tahir, İhâp Hulusi gibi çizerlerin imzasına da rastlanmaktadır. Ancak bir karikatürcü tarafından yayımlanmasına rağmen dergide çizgi, yazılı mizahın gerisindedir. Tam sayfa yayımlanan karikatürler derginin 5-7 sayfasını kaplasa da, bir sayıda yayımlanan karikatür sayısı toplamda 10'u bulmamaktadır.

Cemil Cem, derginin ilk sayısında karikatür anlayışını ve yeni dönemdeki yaygın politikasını şöyle açıklamaktadır:

"... karikatürü alelade bir nakîsecilikle karıştıranlar yanılırlar, vakıa karikatür daima kusurları görür. Fakat bu görüş onun bedhahlığının değil hayırhahlığının delilidir. Her zaman mübalağa ile çirkinlikleri teşhir eden bir karikatürist kadar güzellik aşığı tasvir olunamaz.

'Cem' hüsn-ü niyetini rehber ittihaz ettiği için en şedit tenkidlerine rağmen daima teveccüh ve muhabbeti celb etti. Bu kadar seneden sonra tekrar intişar edebilmesini de yine bu umumi teveccühe medyundur.

7 Yeni Kalem, S. 10, 8 Aralık 1927; Yeni Kalem dergisi hakkında bkz. Yasin Kayış, *Atatürk Döneminde Siyasi Karikatür*, Dokuz Eylül Üniversitesi- Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2016, s.s.285-293.

8 İlanlar için bkz. *Yeni Kalem*, S. 9, 1 Aralık 1927; *Yeni Kalem*, S. 10, 8 Aralık 1927.

'Cem' neşriyatını tatil ettiği zaman köhne ve mütefessih Osmanlı saltanatı yıkılıyordu, intişara başladığı bu gün ise aziz müncimizin kurduğu genç Türk Cumhuriyeti yükseliyor. 'Cem'in karanlık ve pirnûr iki devreye ayrılan hayatında bu ne mes'ud bir tezattır: O gün bir yıldız batıyordu, bugün bir güneş doğuyor.

Eğer benim naçiz kalemim büyük gazininin bu şaheserinde ifa edeceği küçük bir hizmet bulunursa kendimi yalnız san'atta değil, hayatta da gayesine ermiş bir mes'udadd ederim"⁹.

Cemil Cem'in ilk sayıya açıkladığı bu yaklaşım daha ilk sayıdan itibaren dergiye yansımış; Cemeleştiri yaparak cumhuriyete hizmet etmeye soyunmuştur. İlk sayısının kapağı da bu doğrultuda, vergilerin ağırlığını eleştiren "Ah bir vergisiz memleket olsa" başlıklı karikatürdür¹⁰. Üçüncü sayıdan itibaren de günün popüler konuları olan "Yavuz-Havuz Davası" ile meclis veznesindeki suiistimal soruşturması yazı ve karikatürlerde öne çıkmaya başlamıştır. Şehremanetine yönelik eleştiriler de hemen her sayıda yer almaktadır. Bu arada Cemil Cem'le Orhan Seyfi'nin ortaklığı sadece iki sayı sürebilmiş, sonrasında Orhan Seyfi, Yeni Kalem'de okuyucularına açıklama yaparak dergisini tekrar yayımlamaya başlamıştır¹¹.

Cem daha dördüncü sayısını yayımlamadan, yaptığı eleştirilerle dikkat ve tepki çekmiştir. 2 Ocak 1928'de Milliyet Başyazarı ve Siirt Mebusu Mahmut Bey'in isim vermeden yüklendiği mizah yayınlarından biri de Cem olmuş¹², Cem'in cevabı ise 5. sayıdaki karikatürle gelmiştir. Milliyet gazetesi, mizahtan korkarak tepinen ve aslında zayıf ve zararsız durumdaki mizahı ürküten bir at olarak betimlenmiştir¹³. Bu arada Yeni Kalem'le birlikte Cem dergisine de soruşturma açıldığı haberi gazetelere yansımıştır. Her iki dergiye de yöneltilen

9 Cem, "Bir İki Söz", Cem, S. 1, 15 Aralık 1927.

10 Cem, S. 1, 15 Aralık 1927; Karikatür üzerindeki yazıların okunmasında Turgut Çeviker, Karikatürkiye-Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008), C.1 (Tek Parti ve Demokrat Parti Dönemi 1923-1960), NTV yay., 1. b., İstanbul, 2010, s. 101'den yararlanılmıştır.

11 İki ortağın ayrılık sebebi net değildir. Orhan Seyfi'nin kaleminden okuyucuya yapılan açıklamada Cem'den ayrılmanın sebebi olarak, Yeni Kalem'in okurların gönlünde bıraktığı boşluğun başka bir şeyle doldurulamayacağına anlaşılmış olması gösterilir: "Haftanın Dedikoduları-Karilerimize", Yeni Kalem, S. 11, 29 Aralık 1927. Ancak iki haftalık süre içerisinde söz konusu kanaate ulaşmanın zor olduğu kabul edilirse, bu ayrılığın başka etkenlerle olabileceği akla yatkın görünmektedir. Cemil Cem ve Orhan Seyfi ikilisinin ortaklıkta ve uyumlu çalışmada zorlanmış olmaları ilk akla gelen ihtimaldir. Diğer yandan 11. sayıyla yeniden okuyucularına merhaba diyen Yeni Kalem'in sorumlu müdürünün , Orhan Seyfi'nin yakın arkadaşı ve eski ortağı Yusuf Ziya (Ortaç) Bey olması başka bir olasılığı daha akla getirmektedir. Görünen o ki Orhan Seyfi, sadece Cemil Cem'le ortaklığa son vermekle kalmamış, mizah dünyasındaki yolculuğuna yeniden Yusuf Ziya'yla devam etmeye de karar vermiştir. Belki de bizzat Yusuf Ziya tarafından buna ikna edilmiştir. İkna kabiliyeti ve kurnazlığıyla meşhur olan Yusuf Ziya'nın, Cem'in potansiyelinden ürkmüş olması ve kendi yönetimindeki Akbaba'ya rakip olmaması için bu hamleyi yapmış olması ihtimal dahilindedir.

12 Siirt Mebusu Mahmut, "İffet ve Faziletin Hakimiyetini Temine Çalışırken Fırsatçıların Tezviratına Meydan Veremeyiz", Milliyet, 2 Ocak 1928.

13 Cem, S. 5, 12 Ocak 1928.

suçlama "hükümetin manevi şahsiyetini tehzil [zayıflatma] ve tahkir [hakaret etme, aşağılama] etmek"tir¹⁴.

Cem'in dava konusu olan karikatürü, ilk sayıda yayımlanan "Ah bir vergisiz memleket olsa" başlıklı karikatürdür¹⁵. Aslında vergi konusunda bu karikatürden çok daha sert eleştiriler getiren karikatürler başka mizah yayınlarında -özellikle de Karagöz'de- yayımlanmış ama dava konusu olmamıştır. Cem ise benzerine defalarca rastlanabilecek bu karikatürden dolayı hâkim karşısındadır. İstanbul Üçüncü Ceza Mahkemesi'nde görülen ve Ocak ayı sonunda karar aşamasına gelen davanın¹⁶ sonucunda Cem suçlu bulunmuş ve bir yıl hapse mahkûm edilmiştir¹⁷. Üst mahkemeye başvurduğu süreçte Cem eleştirmekten ve siyasi gündemi işlemekten geri durmamıştır. Özellikle "Yavuz-Havuz Davası" nı sık sık ele almakta, kimi zaman üç tam sayfa karikatürünü bu konuya ayırmaktadır¹⁸. Bu konuda zanlılara yüklenilirken, hükümet ile İsmet Paşa'nın rüşvet ve yolsuzlukla mücadele konusundaki tavrı alkışlanmaktadır.

Mart 1928'de ise yeni bir davaya neden olacak olan "Deroişin fikri ne ise zikri de odur! Harbe, sevk-ülceyş ve tabiiyeye dair!" başlıklı karikatür yayımlanmıştır¹⁹. Cem'in bir süredir kullandığı ikinci bir imza olan "Cemşid" imzasıyla yayımlanan ve kelime oyununa dayanan bu karikatürde bir subay başka bir subay arkadaşına Ruslar'la girdiği bir çatışmayı anlatır görünmektedir. Ancak Beyaz Ruslar'ın İstanbul'a doluştuğu ve özellikle de subayların Rus fahişelerle ilişkilerinin kulaktan kulağa yayıldığı günlerde bu sözler bambaşka

Cem, S. 1, 15 Aralık 1927.

Ah bir vergisiz memleket olsa

[Köpeklerin üzerindeki yazılar:

"Kazanç", "İstihlak", "Tütün", "Şeker",
"Aşar", "Müskirat", "Evkaf", "?"]

14 Milliyet, 3-4 Ocak 1928; Akşam, 4 Ocak 1928.

15 Taha Toros, a.g.m., s.32; Turgut Çeviker, Cem'in bu karikatürden yargılanma sebebinin "halkı vergiden soğutmak" olduğunu belirtmektedir. Turgut Çeviker, a.g.e., 2010, s. 101.

16 Orhan Seyfi de Cem dergisinin birinci sayısında "ortak" olduğu için bu davada yargılanıyordu. Akşam, 31 Ocak 1928.

17 Taha Toros, a.g.m., s. 32; Cem, S. 8, 2 Şubat 1928.

18 Örnek olarak bkz. Cem, S. 10, 16 Şubat 1928; Cem, S. 11, 23 Şubat 1928.

19 Cem, S. 14, 15 Mart 1928.

Cem, S. 5, 12 Ocak 1928.
Mizah ve ağır başlı yoldaşı!
[Atın üzerinde: “Milliyet”;
Kirpinin üzerinde: “Mizah”]

bir şekilde yorumlanmaya da müsaittir. Nitekim bu karikatüre de müstehcenlik suçlamasıyla dava açılmıştır. Böylece Cem’in toplam bir buçuk yıl devam edecek olan yargılanma sürecine bir karikatür daha eklenmiştir.

2. Harf İnkılâbı Sonrasında Cem

Davalar sürerken Cem, 2 Ağustos 1928 tarihli 33. sayısıyla okuyucularına veda etmiştir. Dört ay sonra yayımlanan 34. sayı ise harf inkılâbının gereği olarak tamamen yeni harflerle basılmıştır. Tam da basın bir krizin eşiğinde olduğu günlerde riskli bir adım atan Cem’de geleceğe yönelik herhangi bir kaygı hissedilmez. Aksine, mola

döneminin faydalı olduğu ve harf inkılabının verdiği feyizle okuyucuların karşısına çıkıldığı ifade edilmektedir²⁰. Yeni harflerle çıkan bu ilk sayının karikatürleriyle de harf inkılabı desteklenmekte, Cem dergisi harf inkılabının coşkulu bir neferi olarak betimlenmektedir²¹. Sonraki birkaç sayıda da harf inkılabı kimi zaman eğlenceli kimi zaman siyasi ve sosyal yönleriyle gündem olmayı sürdürmüştür.

1929 başlarında Matbuat Umum Müdürlüğü’ne başvuran Cemil Cem “... o zamanki tatil keyfiyetinin bazı hazırlıklara serbestçe tevessül edebilmek için ve muvakkaten ihtiyar edildiğini” belirtmiş, dergisinin kısa süreden sonra yeniden düzenli olarak çıkmaya başladığını bildiren Cumhuriyet Hükümeti’nin kendisine de diğer yayınlara emsal şekilde yardım etmesini istemiştir. Matbuat Umum Müdürü’nün bu bilgiyi doğrulayarak, “Cem gibi eski ve seçkin bir mecmuanın yaşaması elbette makamı samilerinince de arzu edildiğinden” ibaresiyle Başbakanlık Müsteşarlığı’na gönderdiği yazıda; uygun görüldüğü takdirde Cem dergisine, aylık 24.000 nüsha üzerinden hesaplanan 120 lira olmak üzere, geçmiş iki ay için toplam 240 lira yardım yapılması teklif edilmiştir²². Başbakanlık Müsteşarlığı’nun bu talebe bağlı olarak 5 Şubat’ta Maarif Vekaleti’ne yazdığı yazıda geçmişte yayımına ara verdiği için yardım listesinde adı geçmeyen Cem

20 “Muhterem Karilere”, Cem, S. 34, 12 Aralık 1928.

21 Cem, S. 34, 12 Aralık 1928.

22 BCA, Tarih: 28.01.1929, Dosya: 8564, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 83.548..2.

Cem, S. 14, 15 Mart 1928.
 Dervişin fikri ne işe de odur!
 Harbe sevk-ülceyş ve tabiiye dair!
 Önümdeki Rus'un dümdarı hürmetli idi,
 temasa gelir gelmez taarruza başladım.
 O da yayıldı; cebeli açıktaki çatal teşkil
 etmiş merkezimi arıyordu. Hedefini
 bulunca orasını adam akıllı taradı.
 Baktım ki pabuç pahalı cenahlarına
 tazyiki artırarak ihata için manevra
 yapar görüldüm ve merkezine hücum
 ettim. Tel örgülerine dayanınca artık
 onda da şafak attı. Yakıcı ve müthiş bir
 ateş altında idim, takımını sürdüm ileri.
 Cephe merkezden yarıldı fakat ben
 de artık sıfırı tükettim; Sarıkamış.....

dergisine, Cemil (Cem) Bey'in "müracaatı ve verdiği makul izahat üzerine" geçmiş iki ay için toplamda 240 lira yardım yapılmasını bildirmiştir. Yazıda ifade edildiğine göre Matbuat Umum Müdürlüğü'nce teklif edilen Cem'in bu talebi "Başvekil Hz. tarafından da muvafık görülmüş"tür²³.

Bir yandan harf inkılâbının getirdiği zorluklarla mücadele etmeye çalışan Cem diğer yandan yeni harflerle çıkarken vaat ettiği atılımı yapmaya, yayın dünyasında öne çıkmaya çalışmaktadır. 14 Mart 1929 tarihli 46. sayı bu bakımdan ilgi çekicidir. İlk kez renkli karikatürlerle çıkan dergi, parlak kâğıdıyla göz alıcı güzelliكتedir. Ne var ki derginin kendini yenileme konusunda pek başarılı olduğu söylenemez. Öncelikle eski moda görünümünden hâlâ kurtulamamıştır. Karikatürsüz bir kapak diğer mizah yayınlarıyla kıyaslandığında çekicilikten uzaktır. Dergi, sayfa düzeninde ve dizgide, rakiplerine oranla daha fazla hatalarla çıkmaktadır. Hatta bir sayıda bütün karikatürler ve lejandlar birbirine karışmış, Cem bunun rakiplerinden birinin sabotajı olabileceğini ileri sürmüştür²⁴.

Yeni harflerle yayımlanan bu altı aylık dönemde derginin siyasi karikatürleri oldukça cılız ve eleştiriden uzaktır. Sınırlı sayıdaki siyasi karikatür ile de iktidara ve yeni rejime destek verilmektedir. Bunu dönemin siyasi koşullarına bağlamak yeterli görünmemektedir. Zira Cem'in iktidara ve yeni rejime yüklenmeye niyeti yoktur. Nitekim Takrir-i Sükûn Kanunu'nun

23 A.g.a, Tarih: 5.2.1929, Dosya: 8564, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 83.548.1.

24 "Karilerimizden mühim bir itizar!", Cem, S. 43, 14 Şubat 1929.

Cem, S. 34, 12 Aralık 1928.
Harf İnkılabı seferberliği:
Pişdar gurubu
Birinci sıra: Milliyet V.S.
İkinci sıra: Cem V.S.

yürürlükten kaldırılması üzerine 1929 Martında, şöyle demektedir:

“Takrir-i Sükûn Kanunu kaldırıldı.

Memleketin buhranlı bir inkılâp devresinde büyük bir isabetle konmuş, ve geniş bir hürriyetperverlikle tatbik edilmiş olan bu kanunun vücudunu işinde gücünde çalışan halk hissetmemiştir bile. Fakat onu hisseden, yahut herkese onun tazyiki altında eziliyormuş gibi görünmiye çalışan bir zümre vardı, ben onlardan bahsedeceğim.

Gazeteci eskisi, siyaset ve mevki sevdalısı, muharrir taslağı ve bilhassa mizahçılık müddeilerinden mürekkep olan bu zümre; aczlerini, hareketsizliklerini, kırsırlıklarını mazur göstermek için iyi bir vesile bulmuşlardı.

...

İşte at işte meydan efendiler. Sansasyonel, mücadeleci gazetelerinizi neşretsenize; mükellef siyasi prensiplerinizi ortaya atsanıza ictimai akisler yapacak romanlarınızı tamamlasanıza; iyi görüşlü, keskin mizahi tenkitlerinize başlasanıza...²⁵

3. Cem Dergisinin Son Vedası

Cem dergisinin son sayısı 2 Mayıs 1929'da yayımlanmıştır. Derginin kapanmasıyla ilgili birbirini tekrarlayan ve bazı ek bilgiler içeren bir kaç değerlendirme vardır. Orhan Ural, Yavuz zırhlısının onarımının uzaması nedeniyle Cem'in çizdiği bir karikatürün Bayındırlık Bakanı Recep Peker'i sinirlendirdiğini ve kızılca kıyameti koparan Peker'in Atatürk'e gittiğini; bu skandalın kapanmasını isteyen Atatürk'ün bu nedenle artık Cem'e karikatür yapmamasını emrettiğini ileri sürmüştür²⁶. Turgut Çeviker 1988'de, derginin

25 Cem, S. 46, 14 Mart 1928.

26 Orhan Ural, *Karikatür ve Mizah Yılığ*, İstanbul, 1972, s. 9'dan akt. Semih Balcıoğlu,

"Recep Peker'e ilişkin bir karikatür nedeniyle" 1928'de kapatıldığını söylemiştir²⁷. 2010 yılında ise "Ah bir vergisiz memleket olsa!" başlıklı karikatürden dolayı bir yıl ceza aldığını, bir süre sonra da "başka bir karikatür" sebebiyle kapatıldığını belirtir²⁸. Çeviker'in değerlendirmesine göre, Cem'in çizdiği karikatürlerde İhsan Bey'i yerden yere vurması "... Başkent'in hoşuna gitmiyordu. Ne de olsa İhsan Bey Kurtuluş Savaşı kadrolarından gelen bir bakandı"²⁹. Ahmet Sipahioğlu da Semih Balcıoğlu'ndan aktararak Cem'in "hiç" karikatür çizmemesini Yavuz zırlısıyla ilgili bir karikatür ile Recep Peker ve Atatürk'e bağlamıştır³⁰. Ancak tümü incelenen Cem koleksiyonunda Recep Peker'i konu alan bir karikatüre rastlanmadığı gibi, Cem'in Yavuz-Havuz davasına bağlı olarak kapatıldığına dair bilgileri doğrulayan bir kanıt da bulunamamıştır³¹. Kaldı ki Yavuz-Havuz davasında İhsan Bey'e yüklenen tek mizah dergisi Cem değildir. Tüm mizah yayınları İhsan Bey'e yönelik sert karikatürler yayımlarken, Cem de bu "şeytan taşlama"ya katılmış ve ayrıca hükümet ile Atatürk'ü yolsuzlukla mücadelelerinden dolayı yüceltmıştır. Diğer yandan Cemil Cem'in oğlu Mehmet Cem, Semih Balcıoğlu'na anlattıklarıyla, sanatçının karikatürle yollarını ayıran müdahalenin bizzat Atatürk'ten geldiğini doğrulamıştır. Mehmet Cem şöyle demektedir:

"Babam cumhuriyetin ilk günlerinde bir-iki karikatür çizmiş. Ama olaya dürüst olarak ve geniş açıdan bakacak olursak, babamın Cumhuriyet döneminde çizmediği ya da çizdirilmediği gerçeği açıktır... Cumhuriyetin kuruluşundan kısa bir süre sonra, Atatürk, babamı Ankara'ya çağırır. Padişahlık devrinde yapmış olduğu üstün karikatürlerden dolayı kutlar ve her Türk gibi, 'Benim de Karikatür deyince aklıma Cem gelir' ve her zamanki nezaketiyle babama 'Artık Karikatür çizmeyin, geçmiş dönemde çok başarılıydınız; bundan böyle İstanbul'a hizmet ediniz, sizi Şehir meclisi'ne üye atadık. Engin sanat kültürünüzden İstanbul şehri yararlansın'der

Bu konuşmadan sonra Çankaya köşkünden ayrılan Cem, ceketinin mendil cebindeki 'Tarama Kalem'i'ni çıkarıp orada kırar ve Karikatür çizmeye o anda son verir"³².

"Cumhuriyet Döneminde Cem neden çizmedi?", *Tarih ve Toplum*, S. 39 (Mart 1987), s. 8.

27 Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü*, C. II (Meşrutiyet Dönemi 1908-1918), Adam yay., 1. b., İstanbul, 1988, s. 102.

28 Turgut Çeviker, *Karikatürkiye-Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008)*, C. I (Tek Parti ve Demokrat Parti Dönemi 1923-1960), s. 23.

29 A.g.e., s. 23.

30 Ahmet Sipahioğlu, *Türk Grafik Mizahı (1923-1980)*, Dokuz Eylül yay., 1. b., İzmir, 1999, s. 29; Yalçın Pekşen de herhangi bir sebep belirtmeksizin, Cem'in Cumhuriyetten sonra "hiç" karikatür çizmediğini, yerini Ramiz ve Cemal Nadir gibi dev sanatçılara bıraktığını yazmıştır: Yalçın Pekşen, "Türk Mizahı", *Türk Mizahının Öncüleri*, Fasikül-1, Milliyet Kültür Hizmeti, [b.y.y.], [b.t.y.], s. 7.

31 İsmail Şen de "bu iddiannın geçerliliğini tartışmal" bulunmaktadır. Şen'in verdiği, Cem'in "Yavuz-Havuz Davası"yla ilgili "tek karikatür" yayınladığı bilgisi doğru olmasa da, derginin Yavuz-Havuz davasından çok sonra kapandığı, dolayısıyla bu kapanmanın Yavuz-Havuz konusyla ilgisinin olamayacağı tespiti doğrudur. Bkz. İsmail Şen, *Asi'den Gazi Atatürk'e (1919-1938)- Karikatürlerde Mustafa Kemal ve Milli Mücadele*, Tanı yay., 1. baskı, Ankara, 2006, s.s. 246-247.

32 Semih Balcıoğlu, a.g.m., s. 8.

Cem'in oğlu Mehmet Cem'in bu anlatımı ek bilgi ve belgelerle açıklanmaya muhtaçtır. Öncelikle babasının toplam 49 sayı yayımlanan Cem dergisini ve bu dergide yayımlanan onlarca karikatürünü "bir-iki karikatür" şeklinde ifade eden Mehmet Cem'in, babasının cumhuriyetin ilk yıllarındaki karikatür etkinliği hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Cem'e karikatür çizdirilmediği bilgisi de gerçeği yansıtmamaktadır. Her ne kadar hakkında davalar açılmış olsa bile bizzat Başbakan İsmet Paşa'nın inisiyatifıyla geçmişe dönük olarak devlet yardımından yararlandırılmıştır. "Cem gibi eski ve seçkin bir mecmuanın yaşaması arzusu" Matbuat Umum Müdürlüğü'nün resmi yazışmalarında geçmektedir. Dolayısıyla Cem'in devletin "kara listesi"nde yer aldığını söylemek abartılı olur. Diğer yandan tarihi belirtilmemiş olsa da, Atatürk'le görüşme ve buna bağlı olarak karikatür çizmeye son verme gibi önemli bir olayın aile hafızasında çok da değişmeden yer etmiş olması büyük olasılıktır. Bunu değerlendirmeden önce hem Türk Mizah Tarihi üzerine eserler vermiş ve hem Cem'le aynı kuşaktan olan Münir Süleyman Çapanoğlu'nun bir yorumunu göz önünde bulundurmakta yarar vardır. Çapanoğlu hatalı olarak Cem dergisinin 1927-28 yıllarında tekrar çıktığını belirtse de Cemil Cem'in karikatürle yolunun ayrılmasında bir başka etkene dikkat çeker:

"[Cemil Cem] 1927-1928 arasında 'Cem' mecmuasını tekrar çıkardı, fakat genç Türk karikatüristleri ve bilhassa Yusuf Ziya Ortaç'ın temsil ettiği yeni anlamda Türk mizahu karşısında çok eskimiş olduğunu pek çabuk anladı; buna rağmen sanat mahfillerinde 'Üstad' ünvanını kaybetmedi"³³.

Ferit Öngören de Cem'in ilk dönemdeki performansını yakalayamadığı ve değişime ayak uyduramadığı konusunda hemfikirdir:

"On dört yıllık bir aradan sonra, Cem'de bir hantallaşma görülüyor. Esprisinin vurucu gücü kalmamıştır. Çizgi gevşemiş yalnızca bir desen kalmıştır. Bellidir ki üstad, artık suyunu kaybetmiştir. Katılmadığı bir kurtuluş savaşından sonra, kurulan cumhuriyet döneminde kendisini bir konuk sanatçı olarak duymaktadır. Abdülhamid'i yıkan ünlü çizgileri ve vuracak yeri bilen espri gücü, cumhuriyet Türkiyesinde pek işe yaramamıştır.

Çizgi konusunda, çizimlerin değişmiş olması, cumhuriyet döneminde fesin atılmış olması, Cem'in bocalamasına neden olur. Çünkü Cem fesli Osmanlı tiplerinin ustasıdır. Kalem dergisinde ve ilk Cem dergisinde padişah, vezir ve paşa karikatürlerinden aşağıya inmeyen Cem, cumhuriyet döneminde sivil halk tiplerini çizmek durumunda kalmış, başarılı olamamıştır"³⁴.

33 Münir Süleyman Çapanoğlu, a.g.e., s. 34.

34 Bu değerlendirmelerine karşın Ferit Öngören, Cem'in politik karikatürlere girmeye kalktığına şiddetli bir kampanya karşısında kaldığını ve özellikle de Yusuf Ziya-Orhan Seyfi ikilisi tarafından sert şekilde eleştirildiğini ileri sürmüştür. Eleştirilerin Cem'in Kurtuluş Savaşı'na katılmaması ve dergicilik rekabetinden kaynaklandığını belirten Öngören "Sonuç olarak, Cem'e baskı yapılarak çizmesi önlenmiş oluyor" kanaatine varmıştır. Bkz. Ferit Öngören, "Cem Dergisinin İkinci Çıkışı", Yeni A Dergisi, S. 26 (Mayıs 1974), s. 11.

Cüneyd Okay da Cem'in cumhuriyet dönemindeki yayıncılığı hakkında benzer tespitlerde bulunmaktadır:

“Cem'in Meşrutiyet dönemi ile mukayese edildiğinde oldukça sönük bir yayın politikası takip ettiği görülüyor. Bunda tek parti uygulamalarının rolü olduğu şüphesizdir. Cem suya sabuna fazla dokunmadan mizah yapmaya gayret ediyor fakat pek de başarılı olamıyor. Küçük skeçler ve zaman zaman Avrupa karikatürlerinden verilen örnekler dergiyi biraz olsun çekici kılıyor...”

Cem Cumhuriyet döneminde Meşrutiyet'teki ilgiyi göremiyor”³⁵.

Tüm bu bilgiler ışığında Mehmet Cem'in aktardığı Atatürk-Cemil Cem görüşmesinin aslında Cem'i karikatürden alıkoymak için değil bu sanata sahip çıkmak için yapıldığı olasılığı güçlenmektedir. Çünkü tüm Cem dergisi koleksiyonları incelendiğinde açıkça görülür ki Cemil Cem'in ve Cem dergisinin yayın yapması iktidar tarafından özel olarak endişe duymayı gerektirecek bir durumda değildir. Cemil Cem, Türk İnkılâbı'na destek vermekte ve bunu açıkça ifade etmektedir. İktidar yardım talebine olumlu yanıt vermiş, geçmişe dönük ödeme yaparak Cem'i desteklemiştir. Ancak tam da harf inkılâbına denk gelen zamanda tüm basında olduğu gibi Cem dergisinde işlerin yolunda gitmediği ve ayrıca Cemil Cem'in de yayıncılığıyla ve sanatıyla zamanın gerisinde kaldığı açıktır. Sanatçının uzun süren davaları da ayrı bir sorundur. Böyle bir durumda Atatürk'ün Cem gibi bir “*üstad*”ı onuruna yakışır bir şekilde yayın dünyasından çekip İstanbul Şehir Meclisi'ne atanmasını sağlaması olası görünmektedir.

Orhan Koloğlu, Cem'in bir yıllık mahkûmiyet kararından sonra mesleği bırakmayı “*yeğlediği*” kanısındadır³⁶. Cem'le aynı dönemde Babıalı'de çalışmış olan Münif Fehim de Atatürk'ün Cemil Cem'e karikatürü yasakladığı iddiasına katılmamaktadır. 1979'da, Semih Balcıoğlu'na verdiği röportajda kanaatini şöyle dile getirmiştir:

“Bu söylentiyi ben de işittim. Ama ciddiye almak gereksiz. Atatürk'ün bunu söyleyeceğini sanmam. Sonra da Cem, Atatürk'ün yaşamı sırasında beni ve Orhan Seyfi'yi çağırdı bir gün. Beyoğlu'nda bir pastanede oturduk. Tekrar ‘Cem’ dergisini çıkarmak istiyordu. O günün dağıtım ve baskı sorunları yüzünden yayınlamadı. Böyle bir şey olsaydı bizleri çağırır mıydı? Bana biraz ters geliyor. Tabii bu benim fikrim”³⁷.

Cem dergisi Mayıs 1929'da kapanmış, Cemil Cem'in hakkında açılan davalardan tam olarak aklanması ise ancak bir ay sonra, Haziran 1929'damümkün olabilmıştır. Toplamda bir buçuk yılı bulmuş olan yargı sürecinde bilirkişi olarak Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim, Salah Cimcoz, İsmail Hakkı, Celal Esat gibi dönemin ünlü sanat ve edebiyat adamları görev yapmış; dört önemli hukukçu, Baro Başkanı Lütfi Fikri, Ali Haydar, Avukat Bâhir ve Hukuk Fakültesi'nde Profesör olan Cevdet Ferit beyler, Cem'in savunmasını

35 Cüneyd Okay, “Cumhuriyet Döneminde Cem”, *Toplumsal Tarih*, S. 50 (Şubat 1998), s. 51.

36 Orhan Koloğlu, *Türkiye Karikatür Tarihi*, Bileşim yay., [1. b.], İstanbul, 2005, s. 126.

37 Semih Balcıoğlu, *Memleketimden Karikatürcü Manzaraları*, Can yay., 1. b., İstanbul, 2003, s. 250.

üstlenmişlerdir³⁸. İlk yargılamasında bir yıl hapse ve tazminata mahkûm edilen sanatçı, Yargıtay'ın kararı bozması üzerine yeniden hâkim karşısına çıkmış; "*Ah bir vergisiz memleket olsa*" başlıklı karikatüründe vergi kanunlarına karşı halkı teşvik edici ve memleketin emniyetinde tehlike yaratıcı mahiyet görüldüğünden iki ay hapis ve 25 lira para cezasına çarptırılmıştır. Ancak geçmişteki hâli ile toplum içerisindeki konumu dikkate alınmış ve ileride suç işlemekten kaçınacağı kanaatine varılmış olduğundan bu cezası ertelenmiştir. "*Deroişin fikri ne ise zikri de odur!*" başlıklı karikatürde ise müstehcenlik unsuru görülmediğinden beraat etmiştir. Cemil Cem'in bu kararı da tekrar temyize götürmesi üzerine, 16 Haziran 1929 günü son karar verilmiş ve Cem tamamen aklanmıştır³⁹.

Birkaç yıl sessiz kalan Cem, Turgut Çeviker'in verdiği bilgiye göre daha sonra Tan'da çizmeye başlamıştır⁴⁰. Ne var ki sadeceiki hafta boyunca sınırlı sayıda karikatür çizebilmiştir. Gazete büyük gürültüyle getirdiği karikatürçüsünü sessizce uğurlamış, Cem artık tarama ucuna veda etmiştir⁴¹. İstanbul Belediye Meclisi üyesi olarak görev yaptığı yıllarda ise resimle, kümes hayvanlarıyla ve sebze yetiştiriciliğiyle zamanını dolduracaktır⁴².

Sonuç

Türk Karikatür Tarihi'nde Cemil Cem denince akla II. Meşrutiyet dönemi gelir. Zira sanatçı, ona haklı bir ün kazandıran karikatürlerini söz konusu dönemde çizmiş ve kamuoyunda "*üstad*" seviyesine yükselmiştir. Ancak Cem'in Cumhuriyet dönemindeki karikatürçülüğünün aynı oranda ses getirdiğini söylemek zor görünmektedir. Zira Cem dergisinin yeniden yayınlandığı yıllarda hem Türkiye'nin siyasi yapısı, hem mizah yayıncılığı hem de Cemil Cem II. Meşrutiyet döneminin koşullarında değildir.

38 Taha Toros, *a.g.m.*, s. 32; *Cem*, S.8, 2 Şubat 1928.

39 *A.g.m.*, s. 32; *Vakit*, 17 Haziran 1929; Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı yay., 1. b., Ankara, 1994, s.140; Alpay Kabacalı hatalı olarak "*Ah vergisiz bir memleket olsa*" başlıklı karikatürle "*Deroişin fikri ne ise zikri de odur*" başlıklı karikatürün aynı sayıda yayımlandığını ve bunun birinci sayı olduğunu belirtmiştir.

40 Turgut Çeviker, Cem'in 1931 yılında Tan'da çizdiğini belirtmektedir: Turgut Çeviker, *a.g.e.*, s. 23; Ancak İş Bankası'nın yönetimindeki Milliyet'in, Ali Naci Karacan'ın yönetiminde Tan'a dönüşmesi 1935'tedir: Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti yay, 1.b., İstanbul, 1992, s. 121; M. Orhan Bayrak, *Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)*, Küll yay., 1. b., İstanbul, 1994, s.133. Dolayısıyla Çeviker'in verdiği bilgilerde ya tarih ya da gazete adında bir yanlışlık söz konusu olmalıdır. Bu çalışma kapsamında 1931 yılı koleksiyonu incelenen Milliyet ile 1935 yılı koleksiyonu incelenen Tan gazetesinde Cemil Cem imzalı bir karikatür tespit edilememiştir.

41 Eğer Turgut Çeviker'in verdiği bilgi doğru ise Atatürk'ün Cem'le görüşmesi bu olaydan sonra gerçekleşmiş olmalıdır. Aksi takdirde Atatürk'ün "*emri*" veya "*ricası*" ile karikatüre veda eden Cem'in iktidara yakın Tan (veya Milliyet) gazetesinde çizmeye başlaması mümkün görünmemektedir.

42 Turgut Çeviker, *a.g.e.*, s. 23.

1927'de, ülkesine ve desteklediği yeni rejime sanatıyla hizmet etmek için kolları sıvayan Cemil Cem, ülkedeki siyasi şartları muhalif bir sanat olan karikatürün önünde engel olarak görmemektedir. Karşılaştığı ilk sorunlar ise ortağı Orhan Seyfi'yle kısa sürede yollarının ayrılması ve karikatürlerine üst üste davalar açılması olmuştur. Diğer yandan Cem dergisinde döneme damgasını vuran, sanatçıyı II. Meşrutiyet dönemindeki saygınlığının üzerine taşıyan karikatürler görülmemektedir. Buna karşın rakip mizah dergileri hiç de hafife alınacak durumda değildir. Bu şartlarda sekiz ay yayınlanabilen Cem dergisi yayını durdurmuş, sonrasında ise harf inkılabıyla yeni bir rüzgâr yakalamaya çalışmış ve yeniden yayımlanmıştır. Genel kanaatin aksine Cem bu girişimi sırasında iktidar tarafından engellenmemiş hatta bizzat Başbakan İsmet Paşa'nın uygun görüşüyle desteklenmiştir. Fakat bu girişim debaşarılı olmamış, Cumhuriyet döneminde toplam 49 sayı yayınlanan Cem dergisi 1929 Mayıs'ında bir daha yayınlanmamak üzere okuyucularına veda etmiştir.

Cem gibi bir ismin çizgileri yüzünden mahkemelere düşmesi, ardından da karikatür dünyasından sessiz sedasız çekilmesi bir takım spekülasyonların dillendirilmesine sebep olmuştur. Ne var ki bu iddialar çelişkili olmakla birlikte sağlam dayanaktan da yoksundur. Buna karşın Atatürk'ün Cem'in karikatür çizmesini engellemesini gerektirecek özel ve somut bir sebep olmadığı gibi sanatçının sonraki yıllarda tasarı halinde kalmış olsa da yeniden Cem dergisini çıkarmayı dillendirmesi, böyle bir ihtimali zayıflatmaktadır. Diğer yandan bu iddiaları çürütecek arşiv belgeleri başta olmak üzere pek çok kanıt da sunmak mümkündür. Cemil Cem'in karikatür dünyasından çekilmesini ise önüne çıkarılan engellerden çok yayıncılıkta zorlanmasına ve Cem dergisinin dönemin mizah dünyasında çekim merkezine dönüşmemesine bağlamak daha tutarlı görünmektedir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Dosya: 8564, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 83.548.2.

Dosya: 8564, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 83.548..1.

II. Süreli Yayınlar

Akbaba

Akşam

Cem

Kelebek

Milliyet

Vakit

Yeni Kalem

Zümrüdüanka.

III. Kitaplar

BALCIOĞLU, Semih, *Memleketimden Karikatürcü Manzaraları*, Can yay., 1. b., İstanbul, 2003.

BAYRAK, M. Orhan, *Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)*, Küll yay., 1. b., İstanbul, 1994.

ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, Garanti Matbaası, İstanbul, 1970.

ÇEVİKER, Turgut, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü*, C. II (Meşrutiyet Dönemi 1908-1918), Adam yay., 1. b., İstanbul, 1988.

ÇEVİKER, Turgut, *Karikatürkiye-Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008)*, C. I (Tek Parti ve Demokrat Parti Dönemi 1923-1960), NTV yay., 1. b., İstanbul, 2010.

HAINZELMANN, Tobias, *Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu (1908-1914)*, Kitap Yayınevi, 1. b., 2004.

KABACALI, Alpay, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı yay., 1. b., Ankara, 1994.

KOLOĞLU, Orhan, *Türkiye Karikatür Tarihi*, Bileşim yay., [1. b.], İstanbul, 2005.

İNÜĞÜR, Nuri, *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti yay, 1.b., İstanbul, 1992.

ŞİPAHİOĞLU, Ahmet, *Türk Grafik Mizahı (1923-1980)*, Dokuz Eylül yay., 1. b., İzmir, 1999.

ŞEN, İsmail, *Asi'den Gazi Atatürk'e (1919-1938)- Karikatürlerde Mustafa Kemal ve Milli Mücadele*, Tanı yay., 1. baskı, Ankara, 2006.

YÜCEBAŞ, Hilmi, *Karikatür Üstatlarımız- Cem ve Ramiz*, Nuri Dizerkonca Matbaası, [İstanbul], 1959.

IV. Makaleler

BALCIOĞLU, Semih, "Cumhuriyet Döneminde Cem neden çizmedi?", *Tarih ve Toplum*, S. 39 (Mart 1987), s. 8.

OKAY, Cüneyd, "Cumhuriyet Döneminde Cem", *Toplumsal Tarih*, S. 50 (Şubat 1998), s.s. 49- 51.

ÖNGÖREN, Ferit, "Cem Dergisinin İkinci Çıkışı", *Yeni A Dergisi*, S. 26 (Mayıs 1974), s. 11.

ÖNGÖREN, Ferit, "Türk Mizah ve Karikatürü", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. VVI, s.s. 1426- 1432.

PEKŞEN, Yalçın , "Türk Mizahı", *Türk Mizahının Öncüleri*, Fasikül-1, Milliyet Kültür Hizmeti, [b.y.y.], [b.t.y.], s. 7.

TOROS, Taha, "Türk Karikatürünün Babası Cemil Cem", *Tarih ve Toplum*, C. XIII, S. 77 (Mayıs 1990), s.s. 30-33.

YAZICI, Nermin, "Yazılı Türk Mizahının Gelişim Sürecinde Batılı Anlamda İlk Mizah Dergisi: Cem", *TurkishStudies*, 6/3 Summer 2011, s.s. 1299-1313.

EKLER

Ek.1.⁴³ Cem Mecmuasına Yardım Edilmesi Hususunda Matbuat Umum Müdürlüğü'nden Başvekâlete Gönderilen Yazı

T.C. Cumhuriyeti Matbuat Umum Müdürlüğü	Ankara 28 / I. / 19 29
Matbuat Şubesi Soyu 311	
T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİNİ	
Başvekâleti celile mütegarlığına	
<p>Yeni harflerin tabiki esnasında neşriyatını tatil etmiş olduğundan dolayı o vakit yardım listesine ismi geçirilmemiş olan haftalık mizahî (Cem) mecmuası sahibi Cenil Bey bu defa Umur müdürlüğe müracaatle o zamanki tatil keyfiyetinin bazı hazırlıklara serbesçe tevessül edebilmek için muvakkaten ihtiyar edildiğini ve mecmuasının pekaz bir fasıladan sonra tekrar ve intizamla çıkmakta olduğunu söyleyerek Cumhuriyet Hükümetinin kendisine de ensali gibi yardımda bulunmasını istirham etmiştir.</p> <p>Cenil beyin bu ifadesi doğru olduğundan ve (Cem) gibi eski ve seçkin bir mecmuaın yaşaması elbette mekâmı samilerince de arzu edildiğinden tensip buyrulduğu takdirde kendisine de şehri (24000)nusha üzerinden geçen iki ay için yüzyirmişerden (240) lira yardım edilmesi hususunun <u>Maarif Vekâleti Celilesine emir ve işarını</u> derin tazimlerle arz ve istiham eylerim efendim hazretleri.</p>	
K	Matbuat Umum Müdürü <i>E. E. E.</i>
2-2- 799	030 10 83 548 1

Ek.2.⁴⁴ Cem Mecmuasına Yardım Edilmesi Hususunda Başvekâlet'ten Maarif Vekâleti'ne Gönderilen Yazı

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet		Dosya İşaretleri	
Müamelat Müdürlüğü Ş: 2		5 1814	
T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞIVI			
Gelen	Tarihi	<p>Maarif Vekâletine</p> <p>Harfhan</p> <p>Yeni harflerin tatilki esasında neşriyatını tatil etmiş olan bu olduğundan dolayı o vakit yardım listesine ismi geçirilmemiş olan haftalık mizahi (Cem) mecmuası sahibi Cemil beyin bu defa vaki müdacaatı ve verdiği imkânla bu ^{benzerine} bu ^{benzerine} 24000 nüsha üzerinden geçen itai ayı için yüz yirmiyerden (240) lira yardım edilmesi hakkında Umum müdürlüğünden gelen 28-1-1929 tarihli tevkâle ile bu ^{ve vaki teklifin teraifi temin} bu ^{edilmesi} bu ^{edilmesi} Başvekil H. Y. tarafından da bu ^{saunafik} bu ^{ayrılıkla} bu ^{temin} edilerek müdafik ajrülmiş</p>	
Evrağın	Nümerosu		
Müsvit	Ms. Harfhan		
Tesvit tarihi	4-2-1929		
Muavin			
Mübeyyiz			
Tebviz tarihi	5 "		
Mukabele edenler			
Sadfe Nüme - rosu	Umami 5 Hususi 1814		
Merbutatı			
Sevk tarihi	5-2-1929		
Mukayyidin İmzası	Harfhan		
<p>olduğundan müdacaatın bu ^{ayrılıkla} bu ^{temin} edilmesini Başvekil M. yaz K.</p>			

